

**KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
MİLLÎ FOLKLOR ARAŞTIRMA DAİRESİ YAYINLARI
SEMİNER, KONGRE BİLDİRİLERİ DİZİSİ**

II. MİLLETLERARASI TÜRK FOLKLOR KONGRESİ BİLDİRİLERİ

**KÖKTÜRKLERİN EN BATI KOLU KHAZARLARDA YABANCI
CESEDİYLE YAĞMUR YAĞDIRTMA GELENEĞİ**

(Dağıstan/Balanger'da, 643 veya 663 yılı)

DOÇ. DR. M. FAHRETTİN KIRZIOĞLU

(Türkiye)

**Cilt IV. den
AYRIBASIM**

baş No: ab 300
ter No: ab 293

YAYIN YÜKSEKOKULU BASIMEVİ — ANKARA 1982

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 06300

SINIFLAMA NO.

06293

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

Muhterem Prof. Dr. Metin Sözen Bey'e

11. III. 1983

Kuzupf.

KÖKTÜRKLERİN EN BATI KOLU KHAZARLARDA YABANCI CESEDİYLE YAĞMUR YAĞDIRTMA GELENEĞİ

(Dağıstan/Balangar'da, 643 veya 663 yılı)

Doç. Dr. M. Fahrettin KIRZIOĞLU

(Türkiye)

Türkistan'ın batısındaki kapalı denizde bütün Türkler arasında adı yaşamakta olan *Khazarlar* üzerine, dilimizde yapılan yayınlar çok azdır. Bunlar da, müstakil bir eser olarak değil, dolayısıyla yapılan araştırmalardır. Üçü tarihçi olan dört Türk'ün, 1934-1976 arasındaki yayınları birbirini tamamlamaktadır.⁽¹⁾

- (1) 1 — 1918'de «Milli Kongre»nin, sonra da «Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti»nin kurucularından Kara-Şemsi (oğlu) Reşit Saffet (ATABİ-NEN), «Hazar Türkleri, Avrupa Devleti VI - XII. Asır», 1934 İstanbul (bir konferans metni). 2 — İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi'nde «Umumi Türk Tarihi Kürsüsü»nün kurucusu merhum hocamız Prof. Dr. A. Zeki Velidi TOGAN, «Hazarlar» maddesi, İ.A., (1949-1950, 43., 44. Fasiküller), V. 397-408 (bunda, batı ve doğu/İslâm kaynakları haberleri, sağlamca işlenmiştir). 3 — Ankara Ü. DTCEF Ortaçağ Tarihi Profesörü merhum Akdes Nimet KURAT; a. «İbn-A'samü'l-Küfî'nin Kitâbü'l-Fütûh'undan Parçalar» (DTCFD, 1949 Ankara, VII., 2. Sayı'da); b. DTCFD'nin 1967 de baskısı biten III. Cildinin 4-5. sayısında (s. 197-236), eski Khazar bölgelerinde yapılan kazıları idare eden Rus arkeoloğu M.İ. ARTAMONOV'un, bol resimli ve haritalı, 522 sahifelik Rusça «Khazarların Tarihi» (1962 Leningrad) kitabının, atlama ve yanlışlarını da belirten tenkitli özetini veren «Hazarlara Ait Bir Kitabın Tanıtılması»; c. DTCEF. Yayını, «IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki TÜRK KAVİMLERİ ve DEVLETLERİ» adlı son eserinin (1972 Ankara, s. 30-43) «IV. Bölüm»ünü teşkil eden «Hazar Kağanlığı» bahsi; 4 — İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi «Umumi Türk Tarihi Kürsüsü» Başkanı Sayın Prof. Dr. İbrahim KAFESOĞLU'nun, 1976 da İ.A. da (XIII. 195-201) çıkan «Türkler» maddesinin «İslâm'dan Önce ve İslâm Dışı Türk Devletleri»nden onbirincisi olarak, «Hazar Hakanlığı» (son araştırmaları içine almıştır).

Ayrıca, yabancı dillerden Türkçeye çevrilen makale ve kitaplarda da *Khazarlar* üzerine değerli bilgiler verilmektedir.⁽²⁾

558 yılında hâkimiyetleri *Karadeniz*'in kuzeyine ulaşan *Köktürklerin «Asına/Aşına»* denilen Kağan - Sülâlesi idaresine giren ve bundan 500 yıl sonra *Kırım* yarımadasında sona eren «*Khazar Kağanlığı*» (560 - 1059), bugünkü Türkiyemizde yaşayan boy ve oymakları bakımından, çok mühimdir. Bu uğurdaki araştırmalarımız : Yayınlanan bir risâle, basılmamış Doçentlik Tezi ve bir «Tebliğ»de belirtilmiştir.⁽³⁾ VI. - X. Yüzyıllardaki en güçlü çağlarında *Khazar Kağanlığı*, doğuda *Emba/Çim ırmağı*, kuzeyde *Oka çayı kavuşağından sonraki Edil/İdil ve Çolman (Kama) suyu*, batıda *Kiyü-Aba (Kiyef) şehrini* de içine alan *Orta ve Aşağı Özü (Dnyeper)* ırmağı ile güneyde *Aras'a* değin yayılan ve bugünkü Türkiye'nin iki mislinden geniş olan yer-

- (2) 1 — İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde 1927'de Rus müsteşriki Wilhelm BARTHOLD'un verdiği 12 konferans metni «*Ortaasya Türk Tarihi*» (R. Hulûsî Özden tercümesi, Türkiyat Enstitüsü neşri, 1927 İstanbul; II. Baskı, Dr. K. Y. KOPRAMAN - Dr. A.İ. AKA hazırlaması, Kültür Bakanlığı Yayını, 1975 Ankara, s. 80-92), «*Bulgarlar ve Hazarlar*» bahsi (birkaç mühim hatası vardır); 2 — Macar müsteşriki Michael KMOSKO, «*Araplar ve Hazarlar*» (A.C. KÖPRÜLÜ tercümesi, TM, III. 133-155) adlı araştırması; 3 — Macar Musevilerinden Arthur KOESTLER'in, 1976'da İngilizce basılan kitabının, Belkıs ÇORAKÇI tarafından yapılan tercümesi, «*Onüçüncü Kabile - Hazar İmparatorluğu ve Mirası*» (1977 İstanbul, 284 s., halk için yazılmış olup, sonunda «Seçilmiş Bibliyografya»sı verilmiştir).

Bunlara ek olarak, Ankara Ü. DTCF'nde Bizans Tarihi ve Hungaroloji uzmanı Sayın Prof. Dr. Şerif BAŞTAV'ın : a — «*Sabir Türkleri*» (Belleten, 1941 Ankara, V. 53-99, Doktora Tezi); b — Macarlı Mâtyâs GYONİ'nin 1938'de basılan Doktora Tezini «etrafıca tanıtan» makalesi, «*Kalizler, Hazarlar ve Macarlar*» (TM, VII-VIII. Cilt, 1. Cüz, 1942, s. 351-356) adlı yayınlarını anmalıyız.

- (3) Dr. Kirzioğlu M. Fahrettin : 1 — «*Karapapaklar, Borçalı - Kazak Urugu*» (1972 Erzurum, «Türkocağı Erzurum Şubesi Yayını» (Tiflis ili güneyinde «Loru/Taşır» bölgesinde 1064 yazında Selçuklu Sultanı Alparslan'ın huzurunda toptan İslâmîliği kabul edenlerin «Borçalı» kolu olduğu da, haritasıyla birlikte, belirtilmiştir); 2 — 1975'te kabul edilen Doçentlik Tezi, «*Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında İLK - KIRÇAKLAR (M.Ö. VII - M.S. VI. yy.) ve SON KIPÇAKLAR (118 - 1600)*» (basılmadı); 3 — Şubat 1979'da İstanbul'da «II. Milli Türkoloji Kongresi»ne sunulan, «*Türkiye'deki Khazar Boyları, Hâtura ve Kalıntıları*» (basılacak: Abar/Avar, Abdal. Balkar/Bulgar, Barsel/Borsk/Borçalı/Borçka, Çamandar/Çemender, Kabar, Kalarç/Kalaç, Kalıs [Kars ilçesi, Kalıs-van=Kağızman adı bundan kalmadır], Kamak/Kemakh, Kankar/Kengerli, Kasar, Kıpçak, Macar, Saper/İspir, Vana ve Zagor/Zakhuranlı gibi 16 boy ve urug).

lere hâkimdi. Bütün Yayık (Ural), *Oka kavşağından Aşağı Edil* (Volga), *Ten* (Don), *Kuban* ve *Terek* ırmakları boyları, *Khazarların* ve onlara tâbi *Kıpçak* kolundan Türk uruglarının yurdu idi. Bu yüzden, büyük Türk Destanı «*Oğuznâme*»de, *Edil/İtil* (Volga) ırmağından Dağıstan *Demirkapı/Khazar - Derbendi* geçidine değin uzayan yerlerin, *Oğuz - Kağan* tarafından «*Kıp(ı)çak - Bek*» ve soyuna, verildiği, anlatılmaktadır (Uygurca *Oğuz - Kağan Destanı*, Reşideddin tercümesi *Oğuznâme*, Ebûlغازi Bahadur Khan nakli ve Müneccimbaşı'nın «*Sahâyifülahbâr*»a «*Lâri*»den nakli). Bu yüzden, «*Tın* (Don) ve *Atıl* (İdil/Volga) ve *Yayık* (Ural)» ırmakları boyuna «*Deşt-i-Kıpçak derler*» (E. Bahadur Khan, «*Şecere-i Terâkime*»).⁽⁴⁾

Kıpçak (Kıpıçlar) *Ülkesine*, Avrupa'ya göçen *Hunlar* da yerleşerek hâkim olmuş; *Attila* çağında, 445 yılında Dağıstan'dan gelen bir «*Hun*» kolu, *Kür* ırmağı boylarına yayılıp, *Gence*'nin batısındaki «*Khalkhal*»da kışlamıştı.⁽⁵⁾ Bu yüzden ermenice ve süryanice kaynaklarda, Kafkas sıradağlarının kuzeyindeki Türk uruglarının (ermenice) «*Hisus - Azk'er*» (=Kuzeyli-Kavim'ler) «*Hun-Agur*» (Hun-Ogur), «*Hun*» adlarıyla da anıldığını görüyoruz.⁽⁶⁾ Kuzey-Çin'deki *Türk Tabgaç* (Topa) *Devleti*'ne 458-459 yıllarında yenilerek batıya kaçan (Avarlı) *Juan-juanlar*'ın baskısıyla, 461-465 arasında *Batı-Sibir*'deki yurtlarından göçen *Sabır/Saber* adlı kalabalık Türk kavmi, *Edil* ırmağı ile *Kafkas dağları* arasına yayılarak, *Hun-Ogur* urugları ile kaynaşmağa başlamışlardı. Bu yüzden, 468 yılında Bizans kaynaklarında, Kafkas dağları kuzeyinde: *Khazarlar*, *Akatzirler* (Ak-Khazarlar), *Sar-Agurlar* (=Ak-Ogurlar), *On-Ogurlar* ve «*Sabir'ler*»den bahsedilmektedir.⁽⁷⁾ Horasan'dan gelme *Partli*/

(4) Altın-Ordu ve selefleri çağında, Farsça «*Deşti-Kıpçak*» (=Kıpçak - Bozkırı) yerine, «*Altı-Su Boyu*» deyimi kullanılarak, bunların : 1. *Yayık* (Ural), 2. *Edil* (Volga), 3. *Ten* (Don), 4. *Üzü* (Dneper), 5. *Kuban* (aslı, «*Kuman*»), 6. *Terek* ırmakları olduğunu belirtirlerdi (Dr. M.F. KIRZIOĞLU, «*Osmânlılar'ın Kafkas-Elleri*»ni Fethi, 1451-1590», Doktora Tezi, 1976 Ankara, s. 52, 455).

(5) V. Yüzyıl kronikçisi Parbeli LAZAR (V. LANGLOIS tercümesi, «*Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie*», 1869 Paris, II. 215-221); R. GROUSSET, «*Histoire de l'Arménie*», 1947 Paris, s. 199-200, 202-206.

(6) AGATHANGELOS, Süryani, Kalaglı ZENOB'da (V. LANGLOIS tercümesi, adığecen eser, I. 115, 354); Khorenli MOSES (I, 85; II, 60), Vardabet ELİSE (I. 3, 4, 6, 7. Bâblar).

(7) İ. KAFESOĞLU, «*Türkler*», İ.A., XIII. 192.

Arşaklılar'ın, bugün örenleri Kars ilimizde bulunan «*Sürmelü*» (İğdir-Karakalası/eski Armavir = Artaksata yerinde, kışlak) ve «*Ağca-Kala(k)*» (Arpaçayı yanında ve Digor'daki «Erovant-agert/Erovant-aşat», sonraki «Miren», bugünkü «Mireni-Karabağ» denilen, yaylak) gibi çifte-başkentli «*Arşak-Unik*» de denilen *Küçük - Arsaklılar* (52-430) devletinin tarih destanları olan «*Dede-Korkut*» kitabında ise, yaman akıncı ve okçu olan *Khazarlar* ile onların Dağıstan/Güney Hâkimleri sülâlesi «*Şavkal*» (sonraki, «*Şamkhal*») hanedanı, *Hazar* denizinden Kızılırmak başlarına ve «*Merdin ile Amud*» (Mardin ile Diyarbakir) bölgelerine hâkim «*Oğuz*» (ermenice kaynaklarda, «*Torkomyan*»/Türkmen-Soyu) kavminin baş düşmanı olarak, «*Demür-Yaylı Kıpçak-Melik*» ve en çok «*Alaca-Atlu Şavkalı* (Şavkal)-*Melik*» diye anılmaktadır.⁽⁸⁾

Ulu-İlâhları'na «*Tengri-Khan*» diyen Dağıstan'daki Türklerin bir kısmı, 507-508 yıllarında, (başkenti Gence doğusunda «*Partav*»/Berda'a/Berde olan Kür-Aras ırmakları arasındaki ülke) «*Aran*» Patrikinin gayretiyle Hristiyanlığı (Gregoryen Mezhebinin) benimseyince, bunlar için, «*Hun Dili*'nde Hristiyan ibâdet» kitabı yazılmıştı. 982'de biten «*Hudûdü'l-Âlem*» kitabında *Khazar-Kağanları*, «*Asına*» yani Göktürkler gibi, (Kutlu-Bozkurt'tan türeme) «*Açına*» neslinden gösteriliyor. «Bu Devlet'in, 558'de artık (İmparatorluk halinde) kurulmuş olduğu; *Büyük Göktürk Devleti*'nin *Garbi-Kolu* şeklini kesbederek hız aldığı; kendilerine bu münasebetle, *Khazar* isminin mürâdifi gibi *Türk* de denildiği, tarihi bir hakikattir. Esas merkezleri, *Dağıstan*'da bugün (eski) *Andıray* (Endirey) mevkiinde bulunduğu anlaşılan *Belencer* (Balangar) şehri» idi.⁽⁹⁾

Khazar boyları olarak görülen ve Dağıstan'daki yaylak ve kışlak başkentlere adlarını veren «*Balangar*» («g» sesi olmayan Arapça kaynaklardaki «Balancar/Belencer») ile «*Çamandar*» («ç» sesi olmayan Arapça kaynaklardaki «Samandar/Semender») adlı kabilelerin, «aslında iki büyük *Sabar* (Saber/Sabir) kütlesi olduğu, anlaşılmıştır».⁽¹⁰⁾ Rahmetli hocamız A. Zeki V. TOGAN'ın, *Dağıstan*'daki Khazar (yaylak) başkenti *Belencer/Balangar*'ın adının, «*Baran-gar*» (=Sağ-kol/Ordu'nun Sağ-ko-

(8) KIRZIOĞLU M. Fahrettin, «*Kars Tarihi I. Cild*», 1953 İstanbul, s. 150-153, 160-161, 171-173, 180-181.

(9) A. Zeki V. TOGAN, «*Hazarlar*», İ.A., V. 397-398, 407.

(10) İ. KAFESOĞLU, «*Türkler*», İ.A., XIII. 192-193, 195.

lunda savaşıyan boy) sözünden geldiğine işareti,⁽¹¹⁾ yerindedir. Çünkü Türkçe'de, bir sözdeki iki «r» sesinden birisi, «l»ye çevrilir (Aras solunda Nahçıvan'da 1502'de savaş yeri Şarur/Şeril Sarıgur/Salgur, Dağıstan'da Avar kavmi Beğleri unvanı «Şergir/Şergil, Kıpçak erkek adı «yaraşır» yerine/Yaraşıl, Tiflis çevresinde Gürcü adı Grigor yerine/Karapapaklarca «Gırigol», Kars-Erzurum ağızlarında : karartı/karaltı, morartı/moraltı, zarar/zaral, karâr/karal, İstanbul - ağız : gürürtü/gürültü, zırırtı/zırıltı, ... gibi).

Khazarların, Dağıstan'da deniz kıyısındaki kışlak başkentine adlarını veren *Çamandar* boyu, 582-602 yılları vak'alarını tanık olan anlatan Bizans kronikçisi THEOPHİLAKTOS'ta «Zabender» (Latince ve Yunancada «ç» sesi olmadığından, onun yerine «z» ile yazılmış); sonraki *Dağıstan Şavkal/Şamkhal* hanedanının kışlağı *Tarku/Tarkı* yerinde bulunan başkenti de Araplar (dillerinde «ç» yerine «s» sesini kullandıklarından), «*Samandar/Semender*» diye andıkları gibi, BELÂZURÎ dahi, «Kalı-Kala» (Erzurum)daki Bizans Cephe Kumandanının, 645'te üzerine gelen İslâm ordusuna karşı yardımını dilediği Khazar boyunu da, «*Khazarlı Samandar*» diye nakletmiştir.⁽¹²⁾

(11) A. Zeki V. TOGAN, «Hazarlar», İ.A., V. 408. *Khazarlar*'ın Güney veya *Dağıstan Nâibleri* soyundan gelen ve *Balangar*'ın yerindeki *Enderey/Endirey* şehrinde türbeleri bulunan *Kıpçak* kolundan *Komuk/Kumuk* Türkleri'nin, bütün *Dağıstan*'a hâkim olan (Temürnâme ve Rus kaynaklarında) «*Şavkal* (sonraki halk dilinde) «*Şamkhal*» sülâlesi (1116-1806), 1806'ya değin burada yaşamıştı. *Eski-Enderey* (Balangar) şehri, *Koy-Su* (Koyun-Suyu) ırmağının sağındaki *Kızılyurt* kasabasının 10 km. kadar güneyinde ve aynı suyun boyunda bulunuyordu. Rus Savaşlarında burası çok bozulduğundan, *Enderey Ahalisi* 1806'da göçerek, eski şehirlerinin 16 km. batısında ve *Khasafyurt* kasabasının 16 km. güneyinde *Aktaş-Suyu* üzerindeki «*Endirey-Avul*»u şenlendirip, buraya yerleştiler. EVLİYA - ÇELEBİ'nin (VII. 794), 1666 da gördüğünde öğerek bahsettiği «*Enderey*» (eski Balangar) minâreleri, câmileri, türbeleri ve geniş kabristanları ile bugün, ıssız ve ören hâlinindedir.

(12) «*Fütühü'l-Büldân*», 1866 Leiden (M.J. De Goeje neşri), s. 197. İslâmî kitâbeler ile meskûkât uzmanı da olan muhterem bilgin *Dağıstanlı Şerafeddin EREL* («*Dağıstan ve Dağıstanlılar*», 1961 İstanbul, s. 27, n. 65), diyor ki : «*Dağıstanlılar* arasında dolaşan rivâyetlerde (Semender denilen) bu şehrin, *Hazar denizi* kenârındaki *Tarku*'nun yerinde olduğu, belirtilmektedir. Kanaatime göre, bu şehir, sahilden itibaren *Kum-Türkhalı*'ya doğru uzanan düzlükte idi.»

Artvin'in *Ardanuç* ilçesinde (ki, 1124'de *Çoruk* boyuna yerleşen *Kıpçak*lardan kalma bir Türk-ağzıyla konuşurlar), «*Çamandar* -

«Âdil» unvanıyla tanınan Zerdüştî/Ateşetapan Sasanlı I. *Khusrev Anuşirvan* (531-579) çağında İranlılar, Bizans ülkesine 540'ta savaş açıp, Karadeniz'de *Apkazeli*'ni ve Akdeniz'de *Suriye* kesimini işgal etmişti. Fakat, 552'de kurulan ve çok geniş bir imparatorluk halini alan *Köktürklerin*, *Kırım* çevresinden *Karadeniz* kıyılarına ulaşip, Bizanslılar ile ittifaka niyetlenmesi, 562'de *Şehenşâh Anuşirvan*'ı, istilâ ettiği yerlerden geri çekilerek, *Kayser Yustinyanus* ile «Elli-Yıllık» bir barış yapmağa mecbur kalmıştı. *Köktürklerin Batı-Kolu* olan *Khazar Kağanlığı* da, Sasanlı İran'a karşı, Bizans'a yardımcı ve müttefik oluyordu. Anuşirvan'ın torunu II. *Khusrev Perviz*, *Batı-Köktürk Kağanı Tardu* (576-603) ölünce, çıkan karışıklıkları fırsat bilmiş; ertesi 604 yılında Bizans'a karşı yaptığı savaşlar sırasında, Marmara kıyılarına değin bütün *Anadolu*'yu, 611'de *Suriye* ve 614'te *Kudüs*'ü, 618-619'da da *Mısır* ülkesini kolayca zaptetmişti. Tardu Kağan'ın torunu *Tong-Yabgu* (618-630), dedesinin siyâsetini güderek, Bizans'ı kurtarmağa yarayan İran Seferine çıkmış; şimdiki *Afganistan* kesimini işgalden sonra, *Rey* (Tahran bölgesi) ve *İsfahan* şehirlerini de zaptederek, Kuzey ve Orta-İran'ı çiğneyip, Sasanlı Devletini perişan etmişti.⁽¹³⁾

İşte bu sıralarda idi ki, *Medine*'de *Müşrikler*'in *Müslümanlar*'a: «Kitâb-Ehli Rumlar'ın, Kitâbsız ve Ateşetapan İranlılar'a yenilmesi»ne ne dersiniz diye takılmaları üzerine Hz. *Muhamme*'de inen «*Rûm Sûresi*»nde, yenik *Rumlar*'ın yakında kurtulacakları bildiriliyordu. Çu/Talas ırmağı boyundaki *Ming-Bulak* şehrini başkent yaparak, *Khazarlar* üzerine kendi oğlunu «Yabgu» tayin ettiği anlaşılan *Tong-Yabgu Kağan*, gemi ile 623'te *Trabzon*'dan karaya çıkarak *Şirvan*'a gelip, ordusuyla *Kür* boyunda kışlayan *Bizans Kayseri Herakliyus* (610-641) için, umut kaynağı olmuştu. Büyük vaadlerle elçisini *Khazarlara* gönderip, onlardan yardım istedi. 626'da «*Çola*» (Demir-kapı-Derbend) geçidinden ordusuyla gelen «*Çebu* (Yabgu) - *Khakan* ile onun *Oğlu*», *Kür* boylarını işgalden sonra, *Tiflis*'i

Baba» adlı bir ulu-yatır ve dağ vardır. **Ahıska-Posof** çevresinde de, ötedenberi «**Cemender/Cemender**» erkek adı olarak kullanılmaktadır (Prof. Dr. İsmail KAYABALI ile birlikte 1972'den beri yayın yapan Posoflu Cemender ARSLANOĞLU gibi). Topkapı Sarayının Kütüphanesindeki minyatürlü Osmanlı Soykütüğünden birisinde, Osmânlıların uluataları arasında «**Cemender**» de gösterilmektedir.

- (13) A. Zeki V. TOGAN, «*Umumî Türk Tarihine Giriş I.*», 1946 İstanbul, s. 70; R. GROUSSET, «*Histoire de l'Arménie*», 1947 Paris, s. 273 - 276.

kuşatınca, Trabzon'dan *Herakliyas* da gelerek, onlarla ittifak imzaladı ve aldığı 40 bin Türk atlısının yardımıyla, 627'de Aralık ayında, şimdiki *Musul* yakınlarında İran ordusunu yenerek, başkent *Ktesiphon* (Bağdad yerinde) Medâyin önlerine değin akıncılar gönderdi ve geri dönüp, *Maraga*'da kışladı. Böylece, Türk vuruşlarıyla gücü kalmayan *II. Khusrev Perviz*, Şubat 628'de tahttan indirilerek az sonra öldürüldü; beli kırılan koca İran'ın, Hz. Ömer çağında kolaylıkla fethedilmesi de, bu yüzden oldu. 626 *Tiflis Anlaşması*'na göre *Khazarlar*, bütün *Kür* ve *Aras* boylarını ele geçirip, ince bir koruyucu tabaka halinde buralara yerleşmişlerdi.⁽¹⁴⁾

* * *

Şimdi, *Khazarların*, yabancı cesediyle yağmur yağırtma geleneğinin *Araplarca* tesbiti hâdisesine sıra gelmiş oluyor. *Dağıstan*, bugün de Türklük bakımından, çok araştırılmağa değer bir ülkedir. Buranın ulu dağları gibi, ırmaklarının adları da Türkçedir: (kuzeyden güneye doğru) *Kuma* (=Kumak, kumda batan); *Terek* (=ağaç, orman); *Andi-Koysu*, *Avar-Koysu*, *Kara-Koysu* ve *Kazikumuk-Koysu* adlı dört çay kolunun oluşturduğu *Koy-Suyu* (=Koyun-Suyu), *Çırkay-Boğazı*'ndan sonra, «*Solak/Sulak-Özen*» adını alarak denize dökülür. Bu sonuncu ad, İslâm Fethinden önce *Demirkapı-Derbend*'e «*Çola*» ve İslâm kaynaklarında «*Bâbü'l-Sol*» dedirten Türk boyu «*Çol/Sol*»lardan kalmadır. En güneydeki, («*Sangur*» adlı Kıpçak boyuna göre anılan) *Samur-Özen*'dir. *Dağıstan*'daki «ırmak» anlamında yaşayan bu «özen» deyiimi, Köktürkçedeki «*ögüz*» ve daha eski «*ögüzen*»den kalmadır ki, Güney-Azerbaycan'daki «*Kızıl-Özen*» adında da görülen bir Kıpçak sözüdür (Orta ve Batı-Anadolu'da kullanılan «*Öz*» deyiimi de, bu anlamdadır).

* * *

Arapların, *Demirkapı/Derbend*'i ilk fethiyle *Dağıstan*'da *Khazarlar* ülkesine girişlerini anlatan İslâm kaynaklarının hepsini, Macarlı bilgin *Michael KMOSKO* (Kmoşko), «*Araplar ve Khazarlar*» adlı araştırmasında,⁽¹⁵⁾ karşılaştırarak incelemiştir.

(14) R. GROUSSET, aynı eser, s. 270-276; KIRZIOĞLU, «*Kars Tarihi*», I. 204-209.

(15) Michael KMOSKO, «*Araplar ve Hazarlar*», *Türkiyat Mecmuası* (1935), III. 133-155 (1924 Şubat ve 1925 Nisan aylarında, «*Körösi Csoma Archivum*» dergisinde çıkmış, A. Cemal KÖPRÜLÜ tarafından Türkçeye çevrilmiştir).

Fakat, bu kaynaklarda anılan, *Khazarların yağmur yağdırtma geleneği*'ne hiç dokunmamıştır. Biz burada, 897-1231 yılları arasında ölen ünlü Arap müelliflerinden beşinin eserlerinde *ilk İslâm Arap-Khazar Savaşı*'nın şehidi *Bâhili* âilesinden İslâm Serdari *Selmân* veya kardeşi 'Abdurrahmân için anlatılanları naklederek, *Khazarların* 643 veya 663'te tesbit edilen *yabancı cese-diyle yağmur yağdırtma geleneği*'ni belirteceğiz.

I. BELÂZURÎ

897 yılında ölen Arap müellifi BELÂZURÎ, «*Erminiyye Fethi*» bahsinde: *Barda'a* (Berde), *Kalı - (Kala)* (Erzurum), *Debîl* (Revan ovası eski merkezi Divin) ve *Khılat* (Ahlat) bölgelerinden yetişme yerli kimselerden de faydalandığını belirterek, (502'de *I. Kavad* idaresindeki Sasanlı İranlıların, şimdiki Erzurum ve Diyarbakır bölgelerini Bizanslılar aldıkları sırada, 505 yılında Kafkas dağları geçitlerini aşarak, Kür ve Aras boylarına yerleşen Khazar/Saberlerin hükümdarları Ambazuk idaresinde Azerbaycan'da İran Şâhı I. Kabad'ın ordularını 508'de yendikten sonra, buralarda hâkim olup) *Gürcistan* ve *Aran* ülkelerini idare eden *Khazarlara* karşı, *I. Kavad*'ın oğlu *Anuşirvan*'ın (531-579), birçok mücadelelerden (Köktürklerle dost olup sınırı Kafkas sıradağlarından kestikten) sonra, «*Bâb ve l-Ebvâb*» (Demirkapı/Derbend) şehrini, çok sağlam olarak tahkim ettiğini; *Gürcü* topraklarında (Tiflis yanında) *Sogdları* iskân ederek, «*Sogdabil*» şehrini kurduğunu; ve yine koruyucu olarak kalelere, «*Siyâsecin*» (Fars soyundan Siyâsiceler) kavmini yerleştirdiği; bundan sonra da, *Anuşirvan*'ın «*Türk Hükümdarı*» (İstemi Yabgu) ile dostluğu berkitmek üzere, biribirinin kızları ile evlendikten sonra, «İki Hükümdar'ın, (Dağıstan'da bugün «Kara-Kaytak» bölgesinde ve «Başlı-suyu» üzerindeki «Barşlı»dan ibaret) «*Borşaliye*»de buluşup, günlerce konuştuklarını nakleder.⁽¹⁶⁾

BELÂZURÎ, Basra askerleriyle sefere çıkan *Bâhili/Bâhile* oymağından *Selmân bin Rebi'a'nın*, h. 25 (646) yılında *Musul'a* varmışken, *H. Osmân*'ın emriyle *Aran* ülkesini fethi yürüdüğü gününü anarak, şunları nakleder: (Aras ırmağını geçerek) *Baylakan*'ı zaptile cizyeye bağladı; ekin biçme sırasında *Bardha'a*

(16) BELÂZURÎ, «*Fütühü'l-Büldân*», 1866 Leiden (M.J. De Goeje neşri), s. 193-196.

(Berde) şehrini de güçlkle alıp, çevresini de itaat ettirdi; *Kür* ırmağını aştıktan sonra, (Şirvan merkezi) *Kabala(k)* şehrini ele geçirdi. *Şeki*, (batısındaki) *Kambızan* ve *Khızan* ile, haraç alınmak üzere barış yapıldı. «*Cibâl* (Kafkas dağları küçük) hükümdarları, *Şaberan* ve *Bâb* (Demirkapı) *Ahâlisi*» de *Selmân* ile barış yaptı. «Ancak, sonradan kale kapılarını *Selmân*'ın ordusuna kapadılar. Atlılarının başında bulunan *Khazar Khakanı*, (başkent) *Balangar*'dan geçen suyun öte yanında, İslâm ordusuyla karşılaştı. Yapılan vuruşmada *Selmân* ve maiyeti öldürüldü. Onların kabirlerinden *Allâhü-Ekber* sesleri duyuluyordu.»

«*Selmân*'ın ölüm haberini, onun yanında bulunan *Ensâr'dan Karza*», *Medine*'ye getirdi. «*Bâhile*'den (h. 96'da hayatta olan, Şâir 'Abdurrahmân) *İbn-Cumâne*, (ayni *Bâhili* oymağın-
dan gelen) *Selmân* ile, (Khorasân'daki fetihleriyle ünlü olup, h. 96/715 yılında yeni Halifeye bağlı İslâm askerlerince *Fergana*'da öldürölüp, Kâliç köyünde gömölü bulunan Vâli) *Kuteybe bin Müslim* üzerine, şu beyitleri yazmıştır :

«Bizim (*Bâhililer*'in), biri *Balangar*'da, ötekisi *Uzak-Çin*'de bulunan *İki Kabrimiz* vardır. Bunlar, ne kadar güzel ve kutludurlar : *Çin*'deki (Batı-Türkistan'daki) *Kabrin* (içinde yatanın giriştiği) fetihler, yaygınlaştı; (*Selmân*'a âit) *Balangar*'daki *Kabir* ise, (*Türklerce*) bol yağmur yağdırılmak için kullanılmaktadır.»⁽¹⁷⁾

(17) BELÂZURÎ, aynı eser, s. 198, 203-204.

Şâir *İbni-Cumâne*'de, Batı - Türkistan'daki *Fergana* ülkesine «*Sin* (Çin)» denilmesi, çağın anlayışına uygundur. Üçüncü kaynağımız olarak nakil yapacağımız «*Derbendnâme*»de, h. 41 (661) yılında, *Dağıstan*'da «*Dırvak*» yakınında İslâm Serdârı *Selmân bin Rebia*'yı öldüren Türk Kağanı için, «*Khakan-i-Çin*» deniliyor. Yine bu eserde (1848 *Kazan Türkçe* baskısı, s. 5-6), h. 103 (722) yılında *Dağıstan*'ın güneyinde *Demirkapı* yanında, ünlü Arap Serdârı *Mesleme* ile vuruşan «*Khazarlı*» *Şehzâdesi* için, «*Çin Khakanı oğlu Bars-Bek*» deniyor.

Urfa bölgesinde 154'te doğan *BARDESAN* ile, Muş çevresinden yetişme ve 323'te ölen *Kalaglı ZENOB* gibi Süryani kronikçileri, Horasan ve Batı - Türkistan hâkimi «*Ak-Hunlar*»/*Heptalit* ülkesine «*Cen*» (Çen/Çin) denildiğini anlatırlar (V. LANGLOIS, anılan «*Collectin*», I. 67, 342-343). Ermenice kaynaklarda da, «*Cenasdan*» (Çinistân) deyimi, Batı - Türkistan için kullanılmıştır. Bu yüzden, ilk armenist Fransız bilgini *SAINT-MARTİN*, şu doğru mütalaada bulunuyor : *Armenyahlr*, İlk İslâm Fetihleri çağında, yani

II. TABERÎ

Ünlü umûmî tarihini 915 yılında bitirmiş olan TABERÎ, eserinin «*El-Bâb* (Dağıstan/Demirkapı-Derbend) *Fethi*» bölümünde, değişik anlatımlardan seçtiği şu rivâyeti nakleder : Hz. Ömer, h. 18 (639) yılında, *Surâka bin 'Amr*'i *El-Bâb Fethi*'ne göndermişti. *Bâhili'den*, «*Zinnûr*» (Nurlu) lakaplı '*Abdurrahmân bin Rebi*'a da onun Öncü-Kumandanı idi. (Aras-Kür kavuşağı güneyindeki Mugan) «*Mukan*» bölgesi geçildikten sonra, (Dağıstan'dan ibaret) «*Kıbiç*» *Ülkesi*'ne⁽¹⁸⁾ varılınca, burada eceliyle ölen *Serdâr Surâka*'nın yerine, Hz. Ömer, h. 21 (642) yılında '*Abdurrahmân Bâhili*'yi Vâli tayin ederek, «*Türkler*»e karşı savaşa gönderdi. O da, «*El-Bâb*» (Derbend) ötesine geçerek, *Balangar* şehrini almağa yöneldi.

Hz. Osmân'ın halifelliğinde, *Balangar* üzerine yürüyen '*Abdurrahmân* ordusunun önünden çekilerek kendi kal'alarına giren *Türkler*, bu şehirlerinin (herhâlde, barış şartlarına aykırı olarak) yağma edildiğini görünce, geri dönerek, *İslâmlar* ile savaştılar ve «dörtbin askeriyle birlikte '*Abdurrahmân*'ı da öldürdüler; (başkentlerini geri aldılar). Bunun üzerine, '*Abdurrahman*'ın kardeşi *Selmân bin Rebi*'a, kalan askerin başına geç-

VII. yüzyılda, *Amuderya-Ötesi*'ndeki *Türkler*'e, «*Çen'k*» (Çen'ler) dedikleri gibi, *Kafkaslar* kuzeyindeki *Khazarlar*'ı da, böyle anıyorlardı («*Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie*», 1819 Paris, II. 19-20). Bilindiği gibi, Doğu - ve Batı - *Türkistan* hâkimi *Karahanlılar*, kendilerini, «*Maşrik ve Çin Meliki*» sayarlardı (R. Rahmeti ARAT, «*Kutadgu-Bilig*», I. Metin, 1947 İstanbul, s. xvi - xvii).

- (18) TABERÎ'deki bu «*Kıbiç*» deyimini, çok mühim olup, «*Kıpçak*» uruğu adının aslı ve «*tekil/müfred*» biçimini gösterse gerektir («*Kıbiç* - ak = *Kıpiç* - lar, *Peçen* - ek = *Peçen* - ler, *Est/Heşt* - ek = *Est/Heşt* - ler, *Kürd* - ak = *Kürd* - ler [Batı-Sibir'de], *Sogd* - ak = *Sogd* - lar, *Kenç* - ek = *Kenç* - ler, *Yem* - ek = *Yem* - ler, *Kem* - ek = *Kem* - ler, ..gibi). Dağıstan'da ilk *İslâm Fethi* sırasında *Kıpçaklar*ın, «*Kıbiç*» diye tanındığı, h. 32 (652-653) yılında *Derbend*'de *Khazarlar* karşısında bunalan Arap *Serdârı Surâka bin 'Amr*'in, bu uğurda yazdığı şiirdeki ilk beytin, kafiyelerinden anlaşılıyor : «*Ve el-hamna'l-Cibâlu Cibâle-Kıbc'in — Ve bâderenâ'l-'aduvvü bi-küllü feccin*» (Yakuuti HAMAVÎ, *Mu'cemül-Büldân*», «*Bâbü-l-Ebvâb*» bahsi; Şerafeddin EREL, «*Dağıstan ve Dağıstanlılar*», s. 2, not 11).

rek, (Türklerle savaştan çekinerek) çerisini alıp, (Hazar denizi güneyindeki) *Gilan'a* ve oradan da *Gurgan'a* gitti.

Ancak bu durum, «*Türkleri, (Balangar'da öldürdükleri Arap Serdârı) 'Abdurrahmân'ın cesedi'ni araç edinerek, yağmur dilemekten alıkoymadı. Onlar (Türkler), günümüze (915 yıllarına) değin, 'Abdurrahmân (Bâhili) cesedini vesile edine-rek, Yağmur Dileği'ne çıkmaktadırlar*». ⁽¹⁹⁾ TABERÎ, Balangar Savaşı'nın yılını vermiyor.

III. DERBENDNÂME

Bilinen ilk Dağıstan Tarihçesi, *Selçuklu Sultanı Melikşah'ın* ilk yılına (1072'ye) değin gelen ve aslı Arapça yazılıp, sonradan «*Derbendnâme*» adıyla Farsçaya çevrilen değerli eserdir. Frasçası da günümüze ulaşmayan bu eserden Onyedinci Yüzyılda Dağıstan (Azerbaycan) ağzıyla yapılan değişik Türkçe tercümelerinden en iyi nushayı, Dağıstanlı *Mirzâ-Kâzım Bek*, 1848'de taşbasmasıyla Kazan'da ve geniş izahlı İngilizce tercümesiyle de 1851'de Petersburg'da bastırmıştır (yazmaları, Paris Milli Kütüphanesi - Türkçe Yazmalar Bölümünde ve bazı eski âilelerde vardır).

Bu yerli Dağıstan kaynağında, *Khazar-Arap Savaşı'nın* yılı ve öldürülen *İslâm Serdârı'nın* adı, galiba en doğru olarak veriliyor; ve şöyle anlatılıyor :

(Ümeyyeli) *Şâm Vâlisi Mu'âviye, İbrâhim ve Selmâni-Bâhili'yi, Khazarlara karşı h. 41 (661) yılında «Derbend» üzerine gönderdi. İslâm ordusunun gelişini duyan «Khazarî (Khazarlı) - Tâifesi», oturmakta oldukları «Derbend'in Nârin-Kal'ası»nı (İç-kale'sini) bırakarak, «Kaya-Kend»e çekildiler. «Ol taraftan (öteden) Khakan-i Çin (603'te Tardu Kağan'ın ölümünden sonra müstakil olan Khazarların Kağanı), yüzming koşun (asker) ile, Derbend Şehri'nin içinde olan İslâm koşunu'nun berâberine gelüp, Dırvak cânibi»nde konakladı. İki taraf arasında dört gün süren savaşa, «Selmân bin Rebi'a», şehid oldu. ⁽²⁰⁾*

(19) TABERÎ, «*Târikhu'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*», M.J. De Goeje neşrinden faksimile, 1964 Brill, V. 3663-3665.

(20) *Mirzâ-Kâzım Bek, «Derbendnâme», 1848 Kazan, s. 1; «Derbendnâme yâhûd Derbent Târikhi», 1851 S. - Petersburg, s. 39.*

IV. İBNÜ'L-ESİR

En ünlü Arap tarihçisi (1231'de ölen) İBNÜ'L-ESİR, hem «*El-Bâb Fethi*», hem de «*Türk Zaferi ve 'Abdurrahmân bin Rebi'a'nın Öldürülmesi*» bahislerinde, eski kaynaklardan aldığı şu haberleri veriyor :

H. Ömer Halife iken, h. 21 (642) yılında, Basra'dan, «*Zünnûr*» denilen *Surâka bin 'Amru*'yu, *El-Bâb* (Derbend) fethine gönderdi. Bunun öncüsü de, yine «*Zünnûr*» lakabıyla anılan *Bâhili*'den '*Abdurrahmân bin Rebi'a*' idi ve bunun kardeşi *Selmân* da yanlarında bulunuyordu. Bunlar, «*Kıbıç*»a (Dağıstan/Kıpçak ülkesine) vardılar. *Surâka*'nın ölümünden sonra (643'te), *El-Bâb*'dan ordusuyla çıkan '*Abdurrahmân*, «*Türkler*» üzerine gazâyâ vardı. *Balangar*'da yapılan savaşta, gökten meleklerin sesi geliyordu. '*Abdurrahmân* bu «*Türk Gazâsı*»nda ölünce kardeşi *Selmân*, sancağı eline alarak orduyu toparlayıp, *Gilan*'a ve *Gurgan*'a gitti.⁽²¹⁾

Yine İBNÜ'L-ESİR, h. 21 yılı için yukarıda yazdığını unutmuş gözükerek, ikinci bahiste ve h. 32 (653-654) yılına âit, şunları naklediyor : Halife H. *Osmân*, *Bâhili*'den '*Abdurrahmân bin Rebi'a*'yı, h. 32'de *El-Bâb Fethi* için gönderdi. O da, ordusuyla vararak, *Balangar*'da *Türkler* ile şiddetli bir savaşa girdi ve öldürüldü. Ona, (öldüğü yere gökten ışık düştüğü için) «*Zünnûr*» dendi. «*Balangar Ahâlisi*», onun *cesedini* (mumyaladıktan sonra) bir *tabuta* koyup, onunla yağmur yağdırtmaktadırlar. '*Abdurrahmân*'ın cenkte ölümünden sonra, onun makamına geçen kardeşi *Selmân bin Rebi'a*, durumu H. *Osmân*'a duyurdu, askerini alarak, *Gilan* ve *Gurgan*'a gitti.⁽²²⁾

V. YÂKUUTİ HAMAVİ

Mühtedi Müslüman bir bilgin olan ve 1229'da ölen Hamâ'lı YÂKUUT, ünlü tarih-coğrafya ansiklopedisi kitabının «*Bâbü'l-Ebvâb*» adlı uzun bahsinde, daha önceki haberleri naklederek, şöyle diyor :

(21) İBNÜ'L-ESİR, «*El-Kâmilü Fî't-Târikh*», 1868 Brill (Tornberg neşri) baskısından 1965 Beyrut, III. 28-29.

(22) Ayni eser, III. 131-132.

H. Ömer'in Halifelğinde *Bahili* kabilesinden *Selmân bin Rebi'a*, gazâya çıktı. «*İki-Kal'a*»yı (Hisneyn) geçtikten sonra *Balangar'a* vardı. Fakat, *Balangar suyu* ötesinde, *Khakan*'in ordusuyla karşılaştı. Yapılan savaşta, dörtbin askeriyile birlikte *Selmân* da şehid oldu.

«*Türkler ve Khazarlar, Selmân bin Rebi'a ile arkadaşlarını öldürdükten sonra, onların düştüğü yerde her gece, büyük bir aydınlık görüyorlardı. Derler ki, bu nûru devamlı olarak gören Türkler, Selmân'ın cesedini alarak, bir tabuta koydular; ve onu, kendi tapınma yerlerine götürdüler. Kuraklıkta veya yağmur yağmadığı sıralarda, onun tabutunu (cesediyle) çıkararak, (dilek dileyip) yağmura nâil olurlar.*» Bâhili kabilesinden Şâir 'Abdurrahmân bin Cumâne, h. 96 (715) yılında (Fergana'da öldürülen) kendi kabilesinden Kuteybe bin Müslim ile bu Selmân bin Rebi'a'yı anarak, onlarla öğünen şu beyitleri söylemiştir :

«Ve inne lenâ Kabreyni: Kabrû-Balanger'in ★ Ve Kabrun bi-Aksâ's-Sin'i yâ leke min kabri. Fehâzake'llezi fi's-Sin'i 'ammet futûhahu ★ Ve hâze'llezi yuskaa bihi sebelü'l-katar'i» (=Biri-si Balanger'da ötekisi Uzak-Çin'de olarak, bize âit İki-Kabir vardır. Çin'deki (Kuteybe'ye âit) Kabrin fetihleri, yaygınlaştı; Balanger'da bulunan Kabir ise, yağmur yağdırılmak üzere kullanılmaktadır).⁽²³⁾

Yukarıdaki İslâm - Arap kaynaklarından alınan haberlerde, hem yıllarda, hem de Khazarların şehid ettiği İslâm Serdârı adında (BELÂZURÎ, Derbendnâme ve YÂKUUT: «Selmân»; TABERÎ ile İBNÜ'L-ESİR: «'Abdurrahmân») uymazlık görülüyor. Dağıstanlılar, «Derbendnâme»deki gibi, öldürülen Arap Serdârı'nın adını, «Selmân» olarak biliyorlardı: «Ortaçağ'da Selmân'ın mezârı, Belencer'in yanında, şimdiki Dağıstan'ın şimal kısmında olarak gösteriliyordu». ⁽²⁴⁾ Macar bilgini M. KMOSKO, Hz Ömer çağında Arapların Dağıstan'a ulaşamayacaklarına dikkati çekerek, verilen yılların değişik olmasını da, haklı olarak şöyle izah ediyor: Ümeyyelilere çok hasım olan Ab-bâslılar çağında gelen tarihçiler, Derbend'in Mu'âviye tarafından aldırılışını inkâr ederek, «h. 41 (661) senesine âit vakaa-yiin, h. 22 (643) senesinde icrasına âit düşüncelerin sebebiyet vermesi, pek mümkündür». ⁽²⁵⁾

Bizim için mühim olan, Arap-Bâhili boyundan İslâm Serdârı'nın cesediyle, «Ehli-Balanger»in (Balangerlı Khazar Türklerinin), kurak geçen yazlarda yağmur yağdırtma geleneğinin, TABERÎ çağına değin uzun yıllar süregelmiş olmasıdır.

Doğup büyüdüğümüz Kars İlimizde, yabancı kafatası ile yağmur yağdırtma geleneği, şöyle yaşatılmaktadır: Ötedenbe-

(23) «Mu'cemü'l-Büldân», 1957 Beyrut, s. 305.

ri, kurak yazlarda yağmur yağdırtabilmek için, oğlan çocukları eliyle, ya «çok eski kabristandan bir Uğuz kellesi (kafatası); veya «Ermeni maşatlığı'ndan bir Gâvur kellesi» çıkarttırılarak, «Molla ve Okumuş kişiler»den gizli olarak, bir «akar suya» atılır; ondan sonra çocuklardan en az iki kişinin üfki tuttuğu bir sırık ortasına dikine bağlanan bir eski süpürge veya sakağul (kapı süpürmeğe yarar sert çalıdan süpürge) üzerine, kadın elbisesi giydirilerek, «Kepçe-Gelin veya «Kodu/Godu» adı verilir. Sırık üzerinde azından iki çocuğun taşıdığı bu «Kepçe-Gelin» veya «Kodu»nun yanına yığılan koz-oğlan çocukların, bir ağızdan söylediği tekerlemelerle, köy veya mahalledeki kapıların önüne varılır, evlerden «yağ, un, şeker (eskiden : bal, pekmez), yumurta» gibi nesneler toplanırken, önüne varılan evlerden, üzerlerine parç veya bakraçlarla su serpilir. Yaygın tekerleme şöyledir :

«Kodu-Kodu (veya : Kepçe-Gelin) ne ister? :

Allâh'tan yağmur ister.

Teknede hamur, tarlada çamur;

Ver Allâhım ver, bir sulu-yağmur!»

Böylece, mahalle veya köyün ötebaşına çıkan çocuklar, bir yandan Kepçe-Gelin veya Kodu'yu, bir yalak yahut büyük kap-taki suya basar; bir yandan da toplanan azıkla, «kaygana (yağda yumurta) ve helva» yaparak yerler; ondan sonra dağılırlar. Bazan üç gün üstüste yapılan bu «Kodu-Kodu gezdirme»de, yağmur yağınca, akarsudaki kelleyi çıkarıp aldıkları yere gömerler.

Diyarbakır'da ise, aynı çocuk töreninden önce, «Yahudi-Maşatlığı»ndan bir «kelle» çıkartılarak Dicle'ye atılırdı.

Biz, 1300 yıldan önceleri, Köktürkler'in Batı-Kolu Khazarlar'da ve Balangar'da görülen, «Yabancı cesediyle yağmur yağdırtma geleneği»nin, çağımızda da Doğu-Türkiye'de, «başka dindeki kişilerin kafatası/kellesi»yle bu işin yapılmasıyla süregel-dğini görmekteyiz. Bu işin Şeri'atimize göre «ma'sum» olup, günahı yazılmayacak ve «mükellef» sayılmıyacak yaştaki çocuklara yaptırılması, Medrese görmüş Molla ve Okumuşlar'dan saklanması da, İslâm Dininin «İstiskaa Namâzı» (Yağmur-Duâsı) dışında oluşundan «günâh» sayması kaygısındanadır.